

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας Μέσων καὶ Νεωτέρων χρόνων
παρὰ τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΤΗΣ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ *

Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς του καθιέρωσε τὸν ἐπίσημον ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ τῶν τελετῶν πανηγυρισμὸν τῆς ἡμέρας τῆς Ἑθνικῆς παλληγενεσίας ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν τροφίμων τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ ιδρύματος τῆς Χώρας. Μία καὶ μόνη ἐσημειώθη μέχρι σήμερον παράλειψις: Κατὰ τὰ ἔτη τῆς ξένης κατοχῆς, ὅτε τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας διὰ τὴν καταδυναστευσιν τοῦ Ἑθνους καὶ τὰς καταδιώξεις τῶν καθηγητῶν καὶ σπουδαστῶν του τῶν ἀφιερωθέντων εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερίας. Κατὰ τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἐπέτειον ἔκλειε πενθίμως τὰς πύλας του, ὡς τὸ Ἑθνος σύμπαν ἔκλειεν εἰς τὴν ψυχὴν του τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ δὲ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νὰ ἀναμνησθῶ μετὰ συγκινήσεως τὸν πρὸ μιᾶς ἀκριβῶς δεκαετίας, τὴν 25ην Μαρτίου 1944, ἑορτασμὸν τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐν Καίρῳ. Τότε, ὁ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῇ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ἵνα συνεχίσῃ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑθνους ἡμῶν ἐν ξένῃ γῇ, ὁμίλησεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς αἰθούσης τελετῶν τοῦ ἐκεῖ Ἀμερικανικοῦ Πανεπιστημίου παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐν γένει πάντων τῶν ἐξορίστων καὶ φυγάδων Ἑλλήνων, διακηρύξας τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους καὶ τὴν ἀμετάτρεπτον αὐτοῦ ἀπόφασιν, ὅπως, συνεχίζον τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τῆς ἱστορίας του, διὰ νέων ἀγώνων, ἐφαμύλλων ἐκείνων τοῦ 1821, ἀνακτήσῃ τὰς ἐλευθερίας του.

Κατὰ μακρὰν παράδοσιν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἡ Σύγκλητος καλεῖ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, ὅπως ὑποδείξῃ τὸν ὁμιλητὴν τῆς 25ης Μαρτίου. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὑπέδειξε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ἡ Σύγκλητος ἐγκρίνουσα ἀνέθεσε τὸν πανηγυρικὸν λόγον εἰς ἐμὲ ὡς καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ἀνῆλθον εἰς τὸ ἐπίσημον τοῦτο βῆμα, ὅπως ἐκφωνήσω τὸν πανηγυρικὸν λόγον τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου.

* Λόγος Πανηγυρικός τῆς 25ης Μαρτίου 1954 ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐξέλεξα τῇ ἐγκρίσει τῆς Συγκλήτου, τὸ θέμα : « ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας ». Ἐθεώρησα τοῦτο ὡς τὸ πλέον σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ Πανεπιστημίου μας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ὕπατον πανεπιστημιακὸν ἀξίωμα, δι' οὗ συνέπεσε νὰ εἶναι περιβεβλημένος ὁ ὁμιλητὴς τοῦ ἔτους τούτου.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι πᾶσα περίοδος λαμπρῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων ἑνὸς Ἔθνους δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς χαρακτηριστικὸν σταθμὸν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄμεσον ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ἐναλλαγὰς τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου. Πλὴν, ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, πνευματικὴ κυρίως ἐν τῇ θεμελιώδει αὐτῆς οὐσίᾳ, δὲν σχετίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ συνδέεται ἀρρήκτως πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ σύνδεσμος οὗτος συχνότατα φαίνεται τοσοῦτον στενός, ὥστε εἰς τὰς ἐκδηλώσεις αὐτὰς νὰ ἀναγάγωμεν τὴν ἀρχὴν γεγονότων περιλάμπρων τοῦ πολυκυμάντου ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου, γεγονότων, ἅτινα ἄλλως ἤθελον μένει μετέωρα ἐν τῇ καθόλου ἐρμηνείᾳ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Καὶ ὁ ἀγὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Πάλιγγενείας, παρ' ὅλας τὰς δραματικὰς θυσίας καὶ τὰ περιφανῆ αὐτοῦ ἔργα, ἤθελε μένει ἔξω πάσης θετικῆς ἱστορικῆς ἐκτιμήσεως, ἂν ὁ ἱστορικὸς ἤθελεν ἀγνοῆσαι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ τοὺς προηγηθέντας πνευματικοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἔθνους καὶ τὴν ἐν γένει δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου.

Βεβαίως, οὕτε ὁ πόθος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, οὕτε ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησις εἶναι προνόμιον τῶν ἀκμασάντων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δουλείας Ἑλλήνων λογίων. Τοῦναντίον, ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀλώσεως διαπιστοῦμεν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀνεξαρτήτως τάξεως καὶ καταστάσεως, αἰσθάνεται συνειδητότερον τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν, καθιστᾷ βαθμὴδὸν περισσότερον συγκεκριμένας καὶ συμφωνοτέρας πρὸς τὴν πραγματικότητα τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ βλέψεις. Καὶ οἱ λόγιοι τοῦ Ἔθνους οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ζητήσαντες ἄσυλον εἰς τὰς ξένας χώρας, μεταδίδοντες τὰ φῶτα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, διαλύοντες διὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας τὰ πυκνὰ νέφη τοῦ μεσαιωνικοῦ σκότους καὶ λαμπρύνοντες τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, δὲν ἀπρηνήθησαν ποτὲ τὴν δυστυχεῖ δούλην πατρίδα, δὲν ἐγκατέλειψαν ποτὲ τὴν γλυκεῖαν ἐλπίδα τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν ᾧ ὁ Βησσαρίων περιεφέρετο ἀνὰ τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης ἐκλιπαρῶν βοηθείας καὶ ὠθῶν πρὸς σταυροφορίας ἐν ὀνόματι τῆς Χριστιανοσύνης, ὁ Ἰανὸς Δάσκαρις ἠγωνίζετο νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀρχόντων τῆς Δύσεως ὑπὲρ τοῦ καταδυναστευομένου Γένους ἐν ὀνόματι τῆς προγονικῆς σοφίας καὶ εὐκλείας. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ξένου βιογράφου του, *semper autem id optasse, ut Turci Græca patria pellerentur*, δὲν εἶχε κατὰ νοῦν εἰμὴ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ περιφίμῳ ᾧδῃ πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα τῶν Μεδίκων ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος

ἐμφανίζει τὸν θεῖον Πλάτωνα παραινούντα τὸν φιλόμουσον ποντίφηκα, ὅπως κινήσῃ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ κλεινοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων, τότε δὲ

*Γραικός, ὁ δουλεῖα νῦν κατατρυχόμενος
Ἀρχαίης ἀρετῆς, ἔν' ἐλεύθερον ἡμαρ ἴδεται,
Μνήσεται οὐτάζων δῆϊον ἐνδομύχως.*

Ἐνα καὶ ἡμῖς περιῖπου αἰῶνα ἀργότερον, ὁ διδάσκαλος Φραγκῖσκος Σκοῦφος στρέφεται πρὸς τὴν θεῖαν Πρόνοιαν, ἐπικαλούμενος τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Οὕτω, μετὰ συγκινήσεως ἀναγινώσκωμεν σήμερον εἰς τὴν «ρητορικὴν» τοῦ Σκοῦφου ἐκδοθεῖσαν τῷ 1681 :

«Μὲ τὸ σχῆμα τῆς δεήσεως θέλω παρακαλέσει τὸν ἐλευθερωτὴν τοῦ κόσμου Χριστόν, νὰ ἐλευθερώσῃ μίαν φορὰν τὸ Ἑλληνικὸν Γένος... Φθάνει, κριτὰ δικαιοσύνη, φθάνει ! Ἔως πότε οἱ τρισάθλιοι Ἕλληνες ἔχουσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας ;... Ναί, σὲ παρακαλῶ, μὰ τὸ χαῖρε ἐκεῖνο, ὁποῦ ἔφερε τὴν χαρὰν εἰς τὸν κόσμον· μὰ τὴν θεῖαν σου ἐκείνην ἐνσάρκωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὄντας Θεὸς ἐγίνηκες ἄνθρωπος, διὰ νὰ φανῇς μὲ τοὺς ἀνθρώπους φιλάνθρωπος... Καὶ ἀνίσως καὶ ἡ φωναὶς τούταις δὲν σὲ παρακινούσιν εἰς σπλάγχνος, ἃς σὲ παρακινήσουν τὰ δάκρυα, ὁποῦ μοῦ τρέχουν ἀπὸ τὰ ὄμματα, καὶ ἂν δὲν φθάνουν καὶ ταῦτα, ἡ φωναίς, ἡ παρακάλεσαις τῶν ἁγίων σου, ὁποῦ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίας Ἑλλάδος φωνάζουσι...».

Οὐχὶ ὀλιγότερον συγκινητικὴ καὶ χαρακτηριστικὴ τοῦ πατριωτικοῦ πόνου τῶν Ἑλλήνων λογίων εἶναι ἡ πρὸς τὴν Παρθένον δέησις τοῦ ἐπιφανοῦς λογίου καὶ ἱεροκήρυκος Ἡλίου Μηνιάτου : «Ἔως πότε, πανακήρατε κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀνυποφέρτου δουλείας ;... Ἀχ, Παρθένε, ἐνθυμήσου πῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα πρότερον παρὰ εἰς ἄλλον τόπον ἔλαμψε τὸ ζωηρότερον φῶς τῆς ἀληθινῆς πίστεως... σήκωσέ το ἀπὸ τὰ δεσμὰ εἰς τὸ σκῆπτρον, ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸ βασίλειον...»

Ἄλλ' ὀφείλομεν σήμερον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν θὰ ἔφθανε ποτὲ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν, ἐὰν ἠκολούθει πιστῶς τὰς ὑπὸ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἡγετῶν χαρασσομένας τοιαύτας ὁδοὺς. Οὕτε διὰ τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας ἐν ὀνόματι τοῦ περιλάμπρου παρελθόντος, οὕτε διὰ τῶν ἱεσιῶν πρὸς τὴν θεῖαν πρόνοιαν ἐν ὀνόματι τῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας. Αἱ τοιαῦται πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος εἶναι μὲν λίαν συγκινητικαί, δίδουν ὅμως εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν ἦτο εἰσέτι ὥριμον διὰ τὸν

ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως. Καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς περιπλανήσεως τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν περιόδου ἀνὰ τὰς ξένας χώρας ἀρμόζουσαν περισσότερον ἢ διὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον, οἱ ἀθάνατοι στίχοι τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ εἰς τὸν ὕμνον τῆς Ἑλευθερίας, ἡ ὁποία ματαίως περιφέρεται ἀνὰ τὰς ξένας χώρας ἐκλιπαροῦσα βοήθειαν ἐν ὀνόματι τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς :

*Δυστυχῆς ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμεινε νὰ λῆς
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγῶντας τα νὰ κλαῖς.
Μὲ τὰ ροῦχα ματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρεύῃς εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατό.
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες.
ἔξανᾶλθες μοναχὴ
δὲν εἶν' εὐκόλες ἡ θύραις
σὰν ἡ χρεία ταῖς κουρταλεῖ.*

Πόσον ὅμως διάφοροι ἦσαν αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πατριωτικοῦ συναισθήματος τῶν ἐν τῇ ξένῃ διεσπαρμένων Ἑλλήνων λογίων τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τριακοναετίας, μαρτυροῦσαι περιφανέστατα τὴν ἐπελθούσαν ριζικὴν μεταβολὴν τῆς ψυχικῆς συνθέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὰ πολλὰ καὶ βαθύτερα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ αἵτια τὰ συντελέσαντα εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἀρκούμενοι εἰς τὴν διαπίστωσιν ἑνὸς φαινομένου μεγίστην ἔχοντος σημασίαν οὐ μόνον διὰ τὴν σαφεστέραν κατανόησιν τῆς θέσεως τοῦ ἠθικοῦ παράγοντος ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὀρθότεραν ἐκτίμησιν τῶν ὄρων τῆς καθόλου ἐξελίξεως ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ὡς οἱ φυγάδες τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων τῆς δουλείας λόγιοι Ἑλληνες, οὕτω καὶ ἐκεῖνοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δουλείας περιπλανῶνται ἀνὰ τὰς ξένας χώρας φέροντες τὴν συνείδησιν τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς φυλῆς των καὶ τὰ φῶτα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας. Ἄλλ' ἡ πρώτη οὐσιώδης διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ἐν ᾧ οἱ Ἑλληνες λόγιοι τῆς Ἀλώσεως περιήγαγον τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν σοφίαν πρὸς φωτισμὸν σύμπαντος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐκεῖνοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δουλείας ἐπεφύλαξαν αὐτὴν πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἰδίου αὐτῶν γένους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον στρέφονται αἱ προσπάθειαι των καὶ περὶ τὴν προσπάθειαν ταύτην καταναλίσκεται ἅπανα ἡ ὀργώδης ζωὴ των.

Οἱ λόγιοι τῆς Ἀλώσεως ἠτένισαν μακρόθεν μετ' οἴκτου τὰς λαϊκὰς

μάζας, τῶν ὁποίων ἠγγόνησαν κατὰ βάθος καὶ τὴν κατάστασιν καὶ τὴν νοοτροπίαν. Ἀντιθέτως, ἐκείνοι τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου ἀπετέλεσαν ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου εὗρισκοντο εἰς ἅμεσον ἐπαφὴν καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ὁποίου ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶχον σαφὴ ἀντίληψιν. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι τῶν προηγηθεισῶν ἑκατονταετηρίδων περιορίσθησαν ἢ εἰς ἀτέρμονας ἱκεσίας τῶν ξένων ἡγεμόνων ἢ εἰς μοιρολατρικὰς ἐπικλήσεις τῆς Θείας Προνοίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἀντιθέτως, οἱ λόγιοι Ἕλληνες τῆς τελευταίας τριακονταετίας τῆς δουλείας, κατὰ μέγιστον τοῦλάχιστον μέρος, φαίνονται ἔχοντες συναίσθησιν τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ Ἔθνος αὐτὸ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ξένον ζυγὸν εἰμὴ διὰ τῶν ἰδίων ἀγώνων καὶ τῶν ἰδίων θυσιῶν. Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἔδει νὰ προηγηθῇ οὐχὶ ὡς ἀφηρημένη τις ἔννοια ἐκπολιτιστικῆς προσπαθείας, ἀλλ' ἵνα τὸ Ἔθνος σύμπαν, ἀποκτῶν πλήρη συνείδησιν τοῦ μεγάλου παρελθόντος αὐτοῦ καὶ καθιστάμενον ἱκανὸν νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, παρασκευασθῇ ψυχικῶς πρὸς πᾶσαν θυσίαν ἀπαραίτητον διὰ τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα πάσης πνευματικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος. Καθίσταται περισσότερον συνειδητὴ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, ἥτοι κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν τῆς δουλείας. Οἱ λόγοι βεβαίως εἶναι βαθύτεροι καὶ περιοριζόμεθα εἰς δύο ἐκ τῶν κυριωτέρων. Ἡ ἐκραγεῖσα τότε Γαλλικὴ ἐπανάστασις, διακηρύττουσα τὰ δίκαια τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν καὶ ὑπὸ ἐκτεταμένην πομπῶδως τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὰ στενάζοντα ὑπὸ ξένον ζυγὸν ἔθνη, συγκλονίζει τὴν ψυχὴν τῶν ὑποδούλων καὶ πλημμυρίζει ἐξ ἐνθουσιασμοῦ τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους δίδεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι δὲν εἶναι μακρὰν ἡ στιγμή τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν ἐπειγόντως νὰ παρασκευασθῇ ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς τὸ Ἔθνος. Ἄλλως τε τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα τῆς Μεσογείου, ὡς οἱ θογαμβοὶ τοῦ Βοναπάρτου ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ κατάληψις τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ ἐκστρατεία τῆς Αἰγύπτου, ἡ διασπορὰ πρακτόρων πρὸς ὑποκίνησιν ἐξεγέρσεως κλπ. κατέστησαν τὴν ιδέαν τοῦ προσχεσιτάτου ἀγῶνος καθ' ὅλα λογικοφανῆ.

Ἡ κατάστασις τοῦ ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς οὐδὲν τὴν καθαρῶς ἐθνικὴν πνευματικὴν κίνησιν. Οἱ ἑξωτερικοὶ κίνδυνοι καὶ τὰ διεθνῆ γεγονότα ὑπεχρέωσαν τὴν Πύλιν, ὅπως ἀνεχθῇ ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος τὴν ἐντονωτέραν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ραγιαδῶν, ἰδίως εἰς ἃς περιφερείας ἐνηρμονίζετο αὕτη πρὸς οἰκονομικὴν ἀνθηρότητα. Εἰς πολλὰς πόλεις τοῦ ἑξωτερικοῦ οἱ Ἕλληνες, βοηθοῦντος καὶ τοῦ ἀκαταγωνίστου ἐπιχειρηματικοῦ αὐτῶν πνεύματος, συνέληξαν παροικίας, αἵτινες ταχύτατα ἐξειλήχθησαν εἰς λαμπρὰ

κέντρα ἑλληνικῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμῆς. Καὶ οἱ λόγιοι Ἑλληνες οἱ περιπλανώμενοι ἀνὰ τὰς ξένας χώρας δὲν διέκοπτον, ὥς ἄλλοτε, πάντα σύνδεσμον πρὸς τὴν δούλην γῆν τῶν πατέρων των. Τοῦναντίον ἐπεσκέπτοντο αὐτὴν συχνά, ἐνίοτε δὲ ἔδρων ὡς διδάσκαλοι ἢ ἄλλως ἐντὸς αὐτῆς, προσαρμολύμενοι πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ξένῃ γῇ οἱ Ἑλληνες λόγιοι ζῶντες ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθουσῶν παροικιῶν, εἰς ἑλληνικὴν πλεον αἰμόσφαιραν, αἰσθάνονται βαθύτερον τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν παραδόσεις, κινοῦνται ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδεωδῶν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Καὶ εἶναι ἀληθῶς ἀξία θαυμασμοῦ ἡ ἐν παντὶ κύκλῳ τῆς σκέψεως δρασίς των Ἑλλήνων αὐτῶν λογίων τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου. Ἡ πνευματικὴ αὐτῶν παραγωγή κινεῖ καὶ σήμερον τὴν κατάπληξιν. Ἐκδόσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων μετὰ μεταφράσεως καὶ σχολίων, μεταφράσεις τῶν σοφωτέρων ἐκ τῶν συγχρόνων ξένων ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν συγγραμμάτων, πρωτότυπα φιλοσοφικά, φιλολογικά, θεολογικά, κοινωνιολογικά, μαθηματικά, φυσιολογικά καὶ παντὸς ἄλλου κύκλου σκέψεως συγγράμματα ἐξήρχοντο καθημερινῶς εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν τυπογραφείων τῶν Παρισίων, τῆς Βιέννης, τῆς Βενετίας, τοῦ Βουκουρεστίου, τῆς Μόσχας κλπ. Τὰ βιβλία αὐτὰ διεσκορπίζοντο ἀστραπιαίως ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τεσσαράκοντα, ἐκ τῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων λογίων τῆς τελευταίας προεπαναστατικῆς τεσσαρακονταετίας, ἐξέδωσαν περὶ τοὺς χιλίους ἑκατὸν τόμους, κατὰ τὸ πλεῖστον ὀγκώδεις. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῇται ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι, κατὰ τὸ πλεῖστον πτωχότατοι, ἥσκουν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ὡς ἔργον ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνους. Ἡ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις ἀπασχόλησις αὐτῶν ἀπῆτει τὴν διάθεσιν τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἡμέρας, ὥστε διὰ τὴν συγγραφικὴν των ἐργασίαν δὲν ἔμενεν εἰμὴ ἡ νύξ. Ἐπὶ πλεόν, κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν — χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο τοῦ πνευματικοῦ ὀργασμοῦ τοῦ Ἑθνους — ἐξεδόθησαν αἱ πρῶται ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες καὶ τὰ πρῶτα ἑλληνικά περιοδικά, ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν ὁποίων ἐβλεπον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σοφώταται πραγματεῖαι καὶ κριτικαὶ μελέται τῶν Ἑλλήνων λογίων, συμβάλλουσαι ἔτι περισσότερο εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους.

Δὲν κρίνομεν σήμερον τὴν ἀξίαν τῆς τεραστίας ταύτης πνευματικῆς παραγωγῆς, ἥτις ἄλλωστε πρέπει νὰ κρίνεται μὲ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ τῶν καθόλου ἀλλὰ καὶ τῶν εἰδικῶν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἑθνος περιστάσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὐδεὶς καλῆς πίστεως μελετητῆς τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου ἡμῶν δύναται νὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν θεμελιώδη συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ οὐχὶ μόνον κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς δουλείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέν-

νησιν χρόνους. Ἄλλως τε διὰ τὴν συμβολὴν αὐτὴν δικαίως ἡ κοινὴ ἑλληνικὴ συνειδήσις ἀπένειμεν εἰς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τὸν ἀθάνατον τίτλον τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους. Περιοριζόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν τονίζομεν, ὅτι ὁ ἐπεξεργαζόμενος καὶ σήμερον τὸν καταπληκτικὸν αὐτὸν χεῖμαρρον τῆς ἑλληνικῆς σοφίας τοῦ τέλους τοῦ 18ου καὶ ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, καταπλήσσεται καὶ συγκινεῖται ἔτι περισσότερο ἐκ τῆς κατευθυντηρίου γραμμῆς, ἣτις διέπει ταύτην ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας σελίδος ἐκάστου τόμου. Καὶ ἡ κατευθυντήριος αὕτη γραμμὴ εἶναι : Ἡ ταχεῖα, ἡ ταχυτάτη ἀνάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκ τοῦ πνευματικοῦ σκότους τῆς μακραίωνος δουλείας, ἵνα οὕτω τοῦτο ριφθῇ συνειδητότερον εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως.

Οἱ πλεῖστοι Ἑλληνες λόγιοι ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των, προεξοφλοῦντες ἐν τινι μέτρῳ καὶ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν εὐτυχὴ αὐτοῦ ἔκβασιν, ἀπέβλεπον προκαταβολικῶς διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους των μέχρι τοιοῦτου σημείου, ἵνα τοῦτο, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει του, ἀναφανῇ διὰ νέας ἐκπολιτιστικῆς λάμπews ἄξιον τῶν μεγάλων προγόνων του. Αἱ ἱερῶταται ἔθνικαὶ ἡμῶν παραδόσεις, τὰ προαιώνια ἰδεώδη τῆς φυλῆς, τὰ θαύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὰ περιώνυμα λείψανα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τὰ μεγαλουργήματα τῶν προγόνων, πάντα ἀναφαίνονται ἐκ τοῦ φλογεροῦ πατριωτικοῦ καλάμου των πλήρη ἔθνικοῦ παλμοῦ, ἀκόμη καὶ εἰς συγγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποπτεύσῃ τοῦτο ἐκ τοῦ τίτλου καὶ τῆς ὕλης των, ὥς ἱατρικά, μαθηματικά κλπ. Ὅσαίς δὲ τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας διδάγματα δὲν ἐφαίνοντο ἀρκετά, οἱ Ἑλληνες λόγιοι προσέφευγον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ξένων λαῶν, εἰς γνώμας καὶ ἀποφθέγματα ξένων φιλοσόφων καὶ κοινωνιολόγων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἀρετῆς, εἰς ποιητικοὺς ὕμνους τῆς ἐλευθερίας, εἰς ἐξάρσεις τῶν ἀγαθῶν τῶν ἐλευθέρων καὶ εὐνομουμένων ἔθνων. Οὕτω μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναμορφώσεως διεπλάσσετο καταλλήλως καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑθνους.

Εἰς μίαν τόσον ἔντονον καὶ μετὰ τινος σπουδῆς ἀνακύψασαν προσπάθειαν πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπλάσεως τοῦ Ἑθνους, ἥτο φυσικὸν νὰ προκύψῃ διαφωνία τις ὡς πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ μεγάλου ἔργου. Ἡ διαφωνία αὕτη ἦτο ἔξ ἴσου φυσικὸν καὶ μοιραῖον νὰ μετατραπῇ ταχέως εἰς ζωηρὰς ἐριδας. Διαφωνίαὶ ἰδίως μέγισται προέκυψαν περὶ τοῦ ποῖα ἔδει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ ὑπὸ ἀναγέννησιν Ἑθνους. Τὸ περιλάλητον γλωσσικὸν ζήτημα, ὅπερ τόσον συχνὰ διήρσεν ἔκτοτε τὴν ἑλληνικὴν διανόσιν καὶ συνεκίνησε τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἀνέκυψε τότε ἐν ὅλῃ τῇ δορυμύτῃ. Οἱ Ἑλληνες λόγιοι διηρόθησαν εἰς παρατάξεις, αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ τοὺς ἠκολούθησαν, μέγα μέρος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐπίσης. Βεβαίως, δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς εὐχάριστον σήμερον νὰ ἀναγινώσκωμεν εἰς τὰς στήλας τῶν τότε ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς Βιέννης πλησίον σοφῶν διατριβῶν καὶ διαφωτιστικῶν βιβλιογραφιῶν,

ὥς καὶ εἰς προλόγους συγγραμμάτων ἢ ἀκόμη καὶ εἰς εἰδικὰ φυλλάδια, ἀνταλλάσσομενας δεινотάτας ὕβρεις προερχομένας ἢ ἀπευθυνομένας πρὸς σοφοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη εἶναι σήμερον ἱερὰ. Πλήν, ὀφείλομεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν πάλιν τῶν φιλολογικῶν παρατάξεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν ἀνευρίσκομεν εἰμὴ ἐν καὶ μοναδικὸν ἐλατήριον : τὴν ἀναζήτησιν τοῦ καλυτέρου κατὰ τὰς ἀντιλήψεις ἐκάστου τρόπου πνευματικῆς χειραφετήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἵνα, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνεξαρτησίας ταύτης, διαλάμψη τοῦτο καὶ πάλιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ὡς ἄξιον τῶν προγόνων του.

Ὁ κατεργασμὸς οὗτος τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς συνετελεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λογίων λίαν ἐντέχνως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεκαλυμμένως, διότι τὰ βιβλία τῶν ἐξεδίδοντο εἰς ξένας χώρας, εἰς πολλὰς ἐκ τῶν ὁποίων, ἰδίως τὴν Αὐστροουγγαρίαν, ὑφίσταντο αὐστηρότατον ἔλεγχον. Ἐπὶ πλεόν, τὰ ἔργα ταῦτα ἐκυκλοφόρουν εὐρύτατα ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας χάριν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἡ δὲ ἀποκάλυψις ἐπαναστατικῆς παρόρμησις θὰ ἀπετέλει ἄμεσον κίνδυνον διὰ τοὺς ὑποδούλους. Ἐν τούτοις, ὅσον παρέρχεται ὁ χρόνος, οἱ Ἑλληνες λόγιοι γίνονται τολμηρότεροι καὶ ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμὸς ὠθεῖ αὐτοὺς πολὺ πέραν τῶν διαγραφόμενων ὁρίων μᾶς πνευματικῆς ἀπλῶς ἀναμορφώσεως. Ἐκπληροσόμεθα σήμερον ἀνακαλύπτοντες εἰς βιβλιοθήκας ἑλληνικῶν σχολείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐντὸς τῆς τότε δούλης Ἑλλάδος, ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται ἀποκάλυψις λόγος περὶ ἑλληνικῆς πατρίδος καὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Μόνον ἡ ἄγνοια καὶ ἡ διοικητικὴ ἀναρχία, μόνον ἡ συνήθης μοιρολατρικὴ ἀδιαφορία τῆς καταδυναστευούσης ἀρχῆς δύναται νὰ παράσχω τὴν ἐξήγησιν ἀλλὰ καὶ τοῦτο μέχρις ἐνὸς σημείου. Ἀληθῶς ἡ θεία Πρόνοια, ἥτις οὐδέποτε ἐγκατέλειψε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος κατὰ τὰς τραγικὰς περιόδους τοῦ πολυκυμάντου ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου, δύναται νὰ ἀποτελέσῃ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν μόνην ἐπαρκῆ ἐξήγησιν.

Γνωρίζομεν ποία ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχὴς ἐπίδρασις τῆς ἀναπλαστικῆς αὐτῆς προσπαθείας τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ μετουσιώθη. Οἱ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως περιγηθέντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας ξένοι ἐκφράζονται εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως διὰ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πόθον τῶν ὑποδούλων. Αἱ προαιώνιοι παραδόσεις τοῦ Ἔθνους ἀφυπνίσθησαν, τὰ ἰδεώδη τῆς φυλῆς ἀνέστησαν. «Λέγομεν μετὰ τόλμης, γράφει ὁ Γάλλος διπλωμάτης Σουαζέλ Γκουφιέ, ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνδρες ἱκανοί, ὅπως ἀναπολήσωσι τὴν μνήμην τῶν προγόνων των». Ὁ Σουαζέλ Γκουφιέ περιγῆθη τὴν Ἑλλάδα περὶ τὸ 1776, ἔκτοτε δὲ οἱ ἱκανοὶ πρὸς ἀναπόλησιν τῆς μνήμης τῶν προγόνων των Ἑλληνες ἠδὲ ἀνοικοδομοῦ καταπληκτικῶς. Κατὰ μεταγενεστέρους περιηγητάς, οὐχὶ μόνον διδάσκαλοι καὶ προύχοντες, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ὠδήγησαν αὐτοὺς εἰς

τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὠμίλησαν μεθ' ὑπερφηφείας περὶ τῶν ἐνδόξων προγόνων τῶν. Ταπεινὸς καὶ ὅλως ἀγράμματος νεαρὸς βοσκὸς τοῦ Παρνασσοῦ, ὡς γράφει ὁ Φωριέλ, συναντῶν τοὺς ἀναζητοῦντας ἀρχαιότητας ξένους, ἠρώτησεν αὐτοὺς, ἐὰν ὑπάρχη ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τις γνωρίζων νὰ ἀναγινώσκη ἑλληνικά. Εἰς καταφατικὴν ἀπάντησιν, ὁ βοσκὸς ἐξήγαγε μετὰ προφυλάξεως ἐκ τῶν κόλπων του ἐν χαρτίον καὶ παρεκάλεσε νὰ τὸ ἀναγνώσουν εἰς αὐτὸν μεγαλοφῶνως. Ὁ βοσκὸς ἤκουε μετὰ κατανύξεως, ἐν ᾧ τὰ δάκρυα ἔρρεον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἦτο ὁ θούριος τοῦ Ρήγα «ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζοῦμε στὴ σκλαβιά»!

Ἐν ᾧ οἱ προύχοντες τῶν πόλεων θυσιάζουν τὰ πλούτη των πρὸς ἴδρυσιν σχολείων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν δισκορπισμένων βιβλίων μεταβάλλονται εἰς ἀρχαιολάτρας, τοὺς ὁποίους βαυκαλίζει τὸ ὄνειρον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, οἱ ἄξεστοι τῶν ὀρέων ἀγωνισταί, οἱ κλέφτες καὶ ἀρματωλοὶ, ὑπερφηφεύονται διὰ τὴν παρομοίωσίν των πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς ἀρχαιότητος, ἐγκολποῦνται συνειδητότερον τὰ προαιώνια ἰδεώδη τοῦ Ἑθνους, ὀμιλοῦντες καὶ οἱ ἴδιοι περὶ Ἑλλάδος καὶ προγόνων καὶ παρασκευαζόμενοι μεθοδικώτερον διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας.

Συγχρόνως, εἰς τὰς νήσους, ἔνθα λόγῳ τῆς εὐχερεστερας μετὰ τοῦ ἑωτερικοῦ ἐπικοινωνίας καὶ τῆς σχετικῆς αὐτονομίας, ἡ ἐθνικὴ ἀνάλασις συντελεῖται εὐκολώτερον, τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα φλογίζει τὰς ψυχὰς καπεταναίων καὶ ναυτῶν. Τὰ ἐμπορικὰ καράβια βαπτίζονται πλέον «Περικλῆς», «Ἑλλάς», «Ἀμφιτρίτη», «Ἀσπασία», «Θεμιστοκλῆς» καὶ ἐν γένει λαμβάνουν ὀνόματα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀναβάπτισις αὕτῃ συμπίπτει μετὰ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν νήσων ἐξοπλιζόμενα, προετοιμάζονται ὡς στόλος τῆς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνισθησομένης ἑλληνικῆς πατρίδος.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀνέκυψε αὐτομάτως ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ Ἑθνους, διότι τὸ ἔθνος εἶχεν ἤδη παρασκευασθῆ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν του. Τὸ ἔργον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας δὲν διεδόθη μετὰ τόσης καταπληκτικῆς ταχύτητος καὶ δὲν ἐκυριαρχήσεν εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν συνείδησιν, παρὰ μόνον, διότι πᾶσα ἑλληνικὴ συνείδησις εἶχεν ἤδη διαπλασθῆ καταλλήλως, ὥστε νὰ θεωρῇ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀναγεννήσεως ὡς ἄμεσον ἀνάγκην ὑπάρξεως τοῦ γένους.

Ἄλλ' ἡ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίων δὲν λήγει ἔως ἐκεῖ. Τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ἀναπλάσεως καὶ τῆς ψυχικῆς τονώσεως πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας, ὅσον δῆποτε μέγα καὶ ἂν εἶναι, δὲν παρέχει εἰς αὐτοὺς πληρὴ ἱκανοποίησιν. Παρασύρονται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων ἐμφανιζόντων ὡς ἐπικαίρον μίαν πανελλήνιον ἐξέγερσιν, παρασύρονται καὶ ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸν ὅποιον οἱ ἴδιοι ἔσπειρον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ὑποδούλων συμπατριωτῶν των. Φλογίζονται καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ

τὴν ἰδέαν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐνδόξου καὶ πολυπαθοῦς ἔθνους των, κυριαρχοῦνται ὑπὸ ἐξάλλου ἐθνουσιασμοῦ ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι δὲν θὰ περιπλανῶνται ἀνὰ τὰς ξένας χώρας ὡς ἄνευ πατρίδος φυγάδες καὶ ὅτι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων των θὰ ἀνέπνεον τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ ἔτος 1797 εἰς νεαρὸς Ἡπειρώτης σπουδαστὴς προκαλεῖ ἀναστάτῳσιν εἰς τὴν μυστικὴν ἀστυνομίαν τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία σχηματίζει δόλοκληρον φάκελλον παρακολουθήσεως τῶν συνωμοτικῶν τοῦ ἐνεργειῶν μετὰ τῶν ἄλλων νέων σπουδαστῶν συμπατριωτῶν του. Ὁ νεαρὸς αὐτὸς Ἕλλην σπουδαστὴς εἶναι ὁ ἀργότερον τρυφερώτατος ποιητὴς Ἰωάννης Βιλλαράς. Ἀπέφυγε τὴν σύλληψιν καὶ τὸν ἐγκλεισμὸν εἰς τὰς φυλακάς, διότι αἱ στρατιαὶ τοῦ Βοναπάρτου εὗρισκοντο εἰς τὰς πύλας τῆς Βενετίας. Περιπλανᾶται κατόπιν ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι νεαροὶ σπουδασταὶ καὶ λόγιοι συμπατριῶταί του, μετέχοντες συνωμοσιῶν, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τὰς ἀστυνομίας, περιφρονούμενοι, κατεχόμενοι ὑπὸ φόβου διὰ τὰς οἰκογενείας των, ποθοῦντες τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑθνους των καὶ νοσταλγοῦντες τὴν ἡγαπημένην γῆν τῆς πατρίδος των. Καὶ τότε ὁ Βιλλαράς γράφει τὸ συγκινητικὸν ἐκείνῳ συμβολικὸν ποίημα, εἰς τοὺς ἀπλοῦς καὶ τρυφεροὺς στίχους τοῦ οὐοίου ἀντικατοπτρίζονται αἱ ἀνὰ τὴν ξένην γῆν περιπλανήσεις καὶ περιπέτειαι τῶν ἄνευ Κράτους καὶ πατρίδος Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς :

*Πουλὰκι ξένο,
ξενητεμένο
ποῦ νὰ σταθῶ ;
Ποῦ νὰ καθήσω
νὰ ξενυχτήσω
νὰ μὴ χαθῶ ;
Δὲν μὲ γνωρίζουν
κι' ἐδῶ μὲ διώχνουν
καὶ κεῖ μ' ἀμώχνουν.
Ποῦ νὰ σταθῶ ;
Ἀχ πῶς νὰ γίνω,
ποῦ νὰ πηγαίνω
νὰ μὴ χαθῶ ;...*

Ὅσον ἐγγίζει ἡ ὥρα τοῦ ἀγῶνος, οἱ Ἕλληνες λόγιοι μεταβάλλονται οἱ ἴδιοι εἰς ἐπαναστάτας, ἐκδίδοντες ὅχι πλέον ἀναμορφωτικά, ἀλλὰ καθαρῶς ἐπαναστατικὰ φυλλάδια, μετέχοντες ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν, ἀσκοῦντες ὅλην τὴν ἐπιρροήν των πρὸς ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Ἐνίοτε φιλοδοξοῦν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὴν ἡγεσίαν μιᾶς πανελληνίου ἐξεγέρσεως. Καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν αὐτοὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγήτορες τοῦ Ἑθνους παρεσύρθησαν ἐμπρόχτως εἰς τὸν φοβερὸν ἀνεμοστρόβιλον ἐνὸς ἀγῶνος ἐλευθέρας ζωῆς ἢ θανάτου σύμ-

παντος τοῦ Ἑθνους, ἦτο προφανές ὅτι ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο πλέον ζήτημα ἐλαχίστου χρόνου, πᾶσα δὲ ὁσονδήποτε τραγικὴ θυσία ἦτο πιθανὴ εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας.

Τὸ χαρακτηριστικώτερον παράδειγμα τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς παρῶν αὐτοὶ οὗτοι οἱ δύο λεγόμενοι πρόδρομοι τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγας Βελεστινλῆς καὶ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ὁ Ρήγας, ὡς νέος λόγιος μὲ φιλολογικὰς φιλοδοξίας, ἐκδίδει μικρὸν ἔργον, τοῦ ὁποῦ οἱ τίτλος μαρτυρεῖ τὸ περιεχόμενον : «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν». Ἀλλ' ὀλίγιστον χρόνον βραδύτερον, ὁ Ρήγας, κυριαρχούμενος καὶ οὗτος ἐκ τῆς ιδέας ὅτι πρὸ πάσης ἄλλης χρειάζεται πνευματικὴ διαπαιδαγώγησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐθνικῆς του ἀναγεννήσεως, ἐκδίδει τῷ 1790 τὰ «Στοιχεῖα φυσικῆς». Ἐν τῷ προλόγῳ οὐδόλως ἀποκρύπτει τὸν σκοπὸν του : «κάθε νουνεχῆς — γράφει — φιλόπατρις, λυπεῖται βλέποντας τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν εὐκλεεστάτων Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος γεγυμνωμένους ἀπὸ τὴν ιδέαν τῆς φιλοπατρίας... Ὅντας φύσει φιλέλλην δὲν εὐχαριστήθην μόνον νὰ θρηνήσω τὴν κατάστασιν τοῦ Γένους μου, ἀλλὰ καὶ συνδρομὴν ἐπάσχια ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί...» καὶ καταλήγει : «βοηθούμενον πανταχόθεν θὰ ἀναλάβῃ τὸ πεπτωκὸς Ἑλληνικὸν Γένος».

Ὅσον παρέρχεται ὁ καιρὸς καὶ προχωρεῖ ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ κατάρτισις, ὁ Ρήγας ἐκδίδει ἔτι περισσότερον ὠφέλιμα βιβλία διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἑθνους, ὡς ἡ μετάφρασις τοῦ περιφήμου ἔργου τοῦ Βαρθελεμῆ «τὸ ταξείδιον τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος». Μεταφράζει καὶ ἐκδίδει φιλελεύθερα καὶ ἐξαίροντα τὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸν βίον ποιήματα ξένων μεγάλων ποιητῶν ἐν ἐλληνικῇ μεταφράσει. Διασκορπίζει τὴν εἰκόνα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετὰ σχολίων σκοπούντων τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαϊκοῦ φρονήματος. Τέλος συντάσσει καὶ ἐκδίδει τὴν περίφημον χάρταν τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἐνσαρκοῦται ἀληθῶς τὸ ὄραμα τῆς τότε μεγάλης ιδέας τοῦ ἐλληνισμοῦ δι' ἀναπαράστασιν μῆς Ἑλλάδος, ἐχούσης βάσει τῆς ἱστορίας ἔκασιν «ἀπὸ τοῦ Κακάβου τῆς Λυκίας μέχρι τοῦ Ἀργαθονίου ὄρους τῆς Βιθυνίας, ἀπὸ τοῦ Κερμανίου, τῶν Καρπαθίων ὄρεων, τῶν ποταμῶν Δουνάβεως καὶ Σάββα μέχρι τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους».

Ἵνα ἐπαρκέσῃ ὁ Ρήγας εἰς τὴν ἐντατικὴν καὶ ἐπείγουσαν προσπάθειαν ταύτην, ἔχει ἀνάγκην πολλῶν καὶ ἀφωσιωμένων συνεργατῶν τόσον διὰ τὰς συγγραφὰς καὶ μεταφράσεις ὅσον καὶ διὰ τὰς ὑλικὰς δαπάνας τῶν ἐκδόσεων. Χάρις εἰς τὸ προσωπικὸν θέλημα καὶ τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν του, σχηματίζεται περὶ αὐτοῦ ἐν ἀληθῆς καὶ ἱκανῶς πολυπληθὲς ἐπιτελεῖον ἐξ Ἑλλήνων πάσης καταστάσεως, ἐμπόρων, τυπογράφων, ἐκδοτῶν, δεδοκιμασμένων λογίων, φοιτητῶν κλπ., οἵτινες συμμερίζονται τὸν ἐνθουσιασμόν, ἐπικουροῦντες μετ' αὐταπαρνήσεως τὸ ἔργον του.

Ἀλλ' οἱ θρίαμβοι τοῦ Βοναπάρτου ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ ἔντεχνος παρόρμησις

τῶν ὑποδούλων ὑπὸ τῶν Γάλλων πρακτόρων καὶ ἡ ἐν γένει ραγδαία ἐξέλιξις τῶν γεγονότων τῆς Μεσογείου ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐσήμανε τὸ τέλος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ρήγας παρασύρεται, νομίζει ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή τῆς ἀπελευθερώσεως. Ἄλλως τε ἐξωθεῖται ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος φίλων του. Εἰς μίαν κατασχεθεῖσαν ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἐπιστολὴν ἔγραφε : «...Θεσσαλοί, Ἡπειρώται, Ἀθηναῖοι βρυχῶνται ὡς λέοντες. Μοῦ γράφουν ὅτι δὲν εἶναι πλέον καιρὸς διὰ βιβλία...». Καὶ ὁ Ρήγας, ἐγκαταλείπων τὸ ἐθνοπλαστικὸν ἔργον, μεταβάλλεται εἰς ψάλτην τῆς ἐλευθερίας. Τὸ θεῖον ὄνειρον τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους δίδει εἰς αὐτὸν θείας ἀληθῶς δυνάμεις. Ὁ ψάλτης τῆς ἐλευθερίας μεταβάλλεται εἰς συντάκτην ἐπαναστατικῶν προκηρύξεων, ὁ κήρυξ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς μεγαλεπήβολον πολιτικόν, ρυθμίζοντα δι' εἰδικοῦ καταστατικοῦ χάρτου τὴν ἐλευθέραν ζωὴν ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν αἰγίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τέλος ὁ ποιητὴς καὶ πολιτικὸς θέλει νὰ διαδραματίσῃ ὁ ὕδιος πρόσωπον ἀρχιεπαναστάτου, ὁργανῶνων δι' ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεως μετὰ τῶν ὑποδούλων τὴν ἐπανάστασιν, διασπείρων τὰς ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις καὶ ἀποφασίζων νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος.

Καταγοητευμένοι οἱ συνεργάται καὶ φίλοι του ἔσπευσαν παρὰ τὸ πλευρὸν του, ἀπαρτίζοντες τὸν πυρῆνα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Φιλήσυχοι Ἕλληνες ἐπιχειρηματῆαι τοῦ ἐξωτερικοῦ, λόγιοι τοῦ γραφείου, νεαροί, εἰκοσαετῆς ἢ δεκαοκταετῆς σπουδασταὶ μεταβάλλονται καὶ αὐτοὶ εἰς ἐπαναστάτας, συνεργχόμενοι εἰς μυστικὰς συγκεντρώσεις, διασπείροντες τὰ ἐπαναστατικὰ ἔντυπα, ταξειδεύοντες πρὸς προσηλυτισμὸν, πρόθυμοι πρὸς χρυφίαν μετ' αὐτοῦ καθόδον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ρεῦσῃ τὸ αἷμα τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας. Μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα, ὅσοι δὲν ἐπρόλαβον νὰ διαφύγουν ἐξ Αὐστρίας συνελήφθησαν καὶ αὐτοί, αἱ περιουσίαι των κατεσχέθησαν, ἄλλοι ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι τὸν ἡκολούθησαν εἰς τὸ μαρτύριον.

Οὕτω, ἡ πρώτη καθαρῶς ἐθνικὴ ἀπόπειρα ἐπαναστάσεως, προμήνυμα τῆς μεγάλῃς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1821, εἶναι καθαρῶς ἄμεσον ἔργον τῶν Ἑλλήνων λογίων, τὸ δὲ τραγικὸν μαρτύριον τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὁπαδῶν του καθηγίασεν ὅλους τοὺς μετέπειτα σκληροὺς ἀγῶνας τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως πρὸς ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους.

Ὁ δεῦτερος ἐκ τῶν προδρόμων τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ἔμπορος κατὰ τὰ πρῶτα νεανικὰ ἔτη, σπουδάσας κατόπιν ἱατρικὴν, ἐφαίνετο προοριζόμενος δι' ἐντελῶς διάφορον σταδιοδρομίαν. Ἀλλὰ τὸ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ὁ πόθος τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους του μετεμόρφωσαν ταχέως αὐτὸν εἰς τὸν ὑποδειγματικώτερον τύπον Ἑλλήνος λογίου τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου. Ὁ Κοραΐς πιστεῖ ἀκραδάντως ὅτι, διὰ νὰ δυνηθῇ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ ἀναλάβῃ ἐπιτυχῶς καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ

μέσων τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ἔπρεπε νὰ ἀναγεννηθῇ πρῶτον πνευματικῶς καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως διαθέτει δλόκληρον τὴν μακρὰν ζωὴν του μοχθῶν νύκτα καὶ ἡμέραν.

Ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῖς δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἐντελῶς ξένος πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν παραζάλην τοῦ Ἑθνους. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ συγκρότησις ἐνὸς μικροῦ ἑλληνικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τὸν παρέσυρον νὰ φαντασθῇ ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Κατ' ἐξοχὴν λόγιος τοῦ γραφείου αὐτός, δὲν διστάζει ἐν τούτοις νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐπαναστατικὸν κήρυκα. Συντάσσει ψευδωνύμως ἐπαναστατικὰ φυλλάδια, τὰ ὁποῖα διασπείρει ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐξωθεῖ τοὺς Ἕλληνας πρὸς πόλεμον ὑπὲρ ἐλευθερίας παρὰ τὸ πλεῖρον τῶν Γάλλων. Ἰδοὺ ἀποσπάσματα τινα : « Ἀδελφοί, φίλοι καὶ συμπατριῶται, ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ὑπέρμαχοι, οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον εὐρισκόμενοι Γραικοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ καὶ ἄλλαχού διατρίβετε προσμένοντες τὸν ἀρμόδιον καιρὸν τῆς κοινῆς τοῦ Γένους ἐλευθερίας. Διὰ τοὺς οἰκτιροὺς τοῦ Θεοῦ ! Ἀδελφοί μὴ ἀφήσωμεν νὰ μᾶς φύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας ὁ ἀρμόδιος οὗτος καιρὸς... Ὅλοι ὁμοῦ ὅσοι μὲ τὸ λαμπρὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων δοξάζεσθε, βάλετε καλὰ εἰς τὸν νοῦν σας, ὅτι ἀφ' ὅσας δυστυχίας δύναται νὰ πάθῃ ὁ ἄνθρωπος, ἡ πλέον ἀπαρηγόρητος εἶναι ἡ δουλεία... Πολεμήσατε λοιπόν, ὦ μεγαλόψυχα καὶ γενναῖα τέκνα τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ὅλοι ὁμοῦ ἐνωμένοι... ὁ σκοπὸς εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος μὲ τὴν δόξαν, ἡ ὁποία θέλει σὰς ἐξισώσῃ μὲ τοὺς Ἡρώας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Θερμοπυλῶν, τοὺς ἀκαταμαχίτους προγόνους σας... οἱ νέοι μὲ τὰ ὄπλα, οἱ γέροντες μὲ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς παραινέσεις, οἱ ἱερεῖς μὲ τὰς εὐλογίας καὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις, ὅλοι ὁμοῦ ἐνωμένοι, γενναῖοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος κληρονόμοι, πολεμήσατε γενναίως περὶ πίστεως, περὶ πατρίδος, περὶ γυναικῶν, περὶ τέκνων, περὶ πάσης τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς τῶν Γραικῶν... »

Ἀλλὰ καὶ εἰς ψάλτην ἐνθουσιώδη τοῦ πολέμου τῆς ἐλευθερίας μετεβλήθη ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του τότε ὁ σοφὸς λόγιος. Εἶναι ἐξηκριβωμένον, ὅτι ὁ ἀνωνύμως καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον « ᾠσμα πολεμιστήριον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περὶ ἐλευθερίας μαχομένων Γραικῶν » ἐκδοθεὶς τὸ ἔτος 1800 ἐπαναστατικὸς θύριος, ἀρχίζων μὲ τοὺς στίχους « Φίλοι μου συμπατριῶται — δοῦλοι νᾶμεθα ὡς πότε κλπ. » συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Κοραῖ.

Εὐθὺς κατόπιν ὁ Κοραῖς συνέρχεται ἐκ τῶν παραφόρων ἐνθουσιασμῶν τῆς στιγμῆς. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὸ Ἑθνος, μὴ ἀναμένον πολλὰ ἐκ τῆς ξένης βοήθειας, δὲν εἶναι εἰσέτι ὥριμον πρὸς δι' ἰδίων δυνάμεων διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, συνεχίζει ἐντατικώτερον τὴν προσπάθειαν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνους, ἥτις ἀπαραιτήτως ἔδει νὰ προηγηθῇ.

Ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὄνειρον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ὅπερ φλέγει τὰ μύχια τῆς καρδίας του, τὸν ὠθεῖ συνεχῶς εἰς πατριωτικὰ ἐξάρσεις καὶ κατηχήσεις ὑπὲρ τῆς θυσίας χάριν τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι διὰ τῶν συγγραμμάτων του καὶ ἰδίως διὰ τῶν προλεγομένων του μεταδίδει τὴν φλόγα τῆς ταχείας ἀναγεννήσεως τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος μέχρι τῆς ἀπωτέρας ἐσχατιᾶς τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Τὸ διαισθάνεται μόνον, ὅτε ἐκηρύχθη ὁ ἀγὼν καὶ τρομάζει. Ἡ ἰδέα ὅτι ἴσως παρέσυρε τὸ ἔθνος του εἰς ἓνα ἀπαράσκειον ἀγῶνα, ὅστις ἀποτυγχάνων θὰ ἐπέφερε τὴν ὀλικὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐμποιεῖ εἰς αὐτὸν περίκριν. Ὅτε ἐπιληροφορήθη τὴν κήρυξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ ἰδίαν αὐτοῦ περιγραφῆν, ὁ σεβάσμιος σοφὸς γέρον, διέρχεται δραματικὰς ἡμέρας μὴ δυνάμενος νὰ καταληφθῇ ὑπὸ ὕπνου, μὴ γνωρίζων τί νὰ πράξῃ πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους, περιφερόμενος δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μετὰ νευρικότητος καὶ ἐκσπῶν εἰς γοεροὺς λυγμούς. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ ἀπέδιδεν ἤδη τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς του, διότι τὸ ἔθνος εἶχεν ἐπαρκῶς παρασκευασθῇ ψυχικῶς διὰ πᾶσαν θυσίαν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς, ὅστις εὗρίσκετο εἰς βαθὺν γῆρας κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μετᾴσῃ εἰς τὴν ὁργάνωσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ πλείστοι, σχεδὸν πάντες, οἱ λοιποὶ Ἕλληνες λόγιοι μετέσχον ἐνεργότατα τῆς προεπαναστατικῆς κινήσεως καὶ ὑπῆρξαν ἄμεσοι συντελεσταὶ τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐπιτυχίας. Εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μεμνημένοι εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἀπαρτίζοντες τὰ πλεόν ἐπίλεκτα στελέχη τῆς. Διασπείρονται ἀνὰ τὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας χρησιμεύοντες ὡς ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, προσηλυτίζοντες τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἕλληνας καὶ ὑποκαίοντες τὸ ἐπαναστατικὸν μένος τοῦ Λαοῦ. Ὅτε ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, σπεύδουν ἀθρόοι ἐν τῷ μέσῳ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων. Ἄλλοι στρατολογοῦν, ἄλλοι περιφέρονται ἀνὰ τὰ στρατόπεδα πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος τῶν πολεμιστῶν καὶ ἄλλοι μάχονται ὑπὸ τὰς σημαίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπαρτίζουν τὰ ἀπαραίτητα κυβερνητικὰ καὶ διοικητικὰ στελέχη τοῦ μαχομένου ἑλληνισμοῦ, ἵνα εὐθὺς ἀμέσως δοθῇ εἰς τὰ ἐκπληκτὰ ὅμματα τῶν Εὐρωπαίων ἢ εἰκὼν ἐνὸς εὐνομουμένου κράτους, ὑπερασπίζοντες τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν.

Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας, περιορίζομαι εἰς τινα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, μεμνημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, κατηγεῖ κρυφίως τοὺς Ἑλληνόπαιδας τοῦ Βουκουρεστίου, οὔτινες ἀπῆρτισαν τὰ στελέχη τοῦ ἱεροῦ λόχου, εὐθὺς δὲ ὡς εἰσέβαλεν ὁ Ὑψηλάντης, μεταβαίνει εἰς Τρανσυλβανίαν πρὸς στρατολογίαν καὶ συλλογὴν ἐφοδίων. Κατελθὼν κατόπιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, παρέλαβεν ἐκ Χίου τοὺς ἐκεῖ φοιτῶντας Ὑδραῖους νέους καὶ μεταβὰς εἰς τὴν νῆσον ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν διάρ-

κειαν τοῦ ἀγῶνος περιήρχετο τὰ στρατόπεδα τῆς Πελοποννήσου παραλληλίζων διὰ χειμάρρου εὐγλωττίας τοὺς μαχητὰς μὲ τοὺς ἐνδόξους προγόνους των καὶ ὠθῶν αὐτοὺς πρὸς θυσίας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου ἦτο ἤδη συναγωνιστὴς τοῦ Βλαχάβα καὶ ἀπὸ τοῦ 1806 ἐσκέφθη τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Θεόφιλος Καΐρης, ἀφ' οὗ ἐλάμπρυνε διὰ τῆς ἐθνικῆς διδασκαλίας του τὴν ἑλληνικὴν Σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν, μεμνημένος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ ἀγῶνος εὐρέθη εἰς τὰ Ψαρὰ κηρύσσων ἀπ' ἄμβωνος τὴν ἐπανάστασιν. Ἐπειτα μετέσχε τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸν Ὀλυμπον, κατὰ τὴν ὁποίαν τραυματισθεὶς καὶ περιπλανηθεὶς ἀνὰ τὰ ὄρη ἐπὶ μῆνας ἐσώθη ὥς ἐκ θαύματος, συνεχίσας εἴτα τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ὥς πληρεξούσιος τῆς Ἀνδρου εἰς τὰς ἐθνοσυνελεύσεις.

Ὁ Γρηγόριος Ζαλίκης συνέστησε τῷ 1809 ἐν Παρισίοις μυστικὴν ἑταιρείαν, ἣς μέλος ὑπῆρξεν ὁ Τσακάλωφ καὶ ἦτις, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν, ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μετέπειτα ἵδρυσιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, ἱδρυτὴς τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» τῆς Βιέννης, κατηχήθη ἐν Ὀδησῶ τῷ 1816 καὶ κατήλθεν εἰς τὴν Φωκίδα πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν ἀρματωλῶν τῆς Στερεᾶς. Αὐτὸς μετέδωσε πρῶτος τὴν ἐπαναστατικὴν φλόγα εἰς τὴν Θεσσαλίαν, μετέσχε δὲ ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν συνελεύσεων. Ὁ Χριστόφορος Πετραιβός, ὁ διασωθεὶς ἐταῖρος τοῦ Ρήγα, περιφερόμενος ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὥς ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, προσηλύτισε τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἕλληνας, συνεφιλίωσε τοὺς διαμαχομένους Μανιάτας καὶ μετέσχε πολλῶν μαχῶν ὥς ἀρχηγὸς σώματος. Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, ὅτε παρεσκεύασε μετὰ τοῦ Γαζῆ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔτρεξεν εἰς τὰ Ψαρὰ καί, ἀφ' οὗ ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν τὴν ἡρωϊκὴν νῆσον, ἔσπευσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετασχὼν ἐνεργῶς τῶν πρώτων μαχῶν, ὑπῆρξε δὲ καὶ ὁ πρῶτος Ὑπουργὸς ἢ γενικὸς ἔφορος τῆς Παιδείας. Ὁ Δημήτριος Γουζέλης ἐπὶ μακρὸν ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα τῶν Ἑπτανησίων, προσήλθεν δὲ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ κεφαλῇ σώματος Ζακυνθίων. Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης συνετέλεσε διὰ τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» τεραστίως εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, κατήλθεν εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα, μετέσχε τοῦ πολέμου ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, εἴτα δὲ διὰ τῆς ἐφημεριδογραφίας, τῆς ὁποίας τὴν γενικὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ἐπισήμως, ὑπέκαμε τὸν ζῆλον τῶν μαχομένων Ἑλλήνων. Ὁ Διονύσιος Πύρρος ὥς διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις σχολείου ἐπιστημῶν ἀπετόλμα κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως λόγους πατριωτικοὺς ἀπὸ ἄμβωνος, εἴτα δ' ἔτρεξεν εἰς τὰς νήσους πρὸς ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Περιέτρεξε τὰ στρατόπεδα τῆς Πελοποννήσου πρὸς θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, διότι ἦτο καὶ ἱατρός, ἵδρυσεν ἀκόμη καὶ χαρτοποιεῖον εἰς τὴν Σπάρτην διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος.

Ἄλλὰ καὶ οἱ παραμείναντες ἐν τῷ ἔξωτερικῷ Ἑλληνες λόγιοι δὲν προσέφερον μικρὰς ὑπηρεσίας. Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης εἶχεν ἀναλάβει τὸ ἔργον τῆς διαφωτίσεως τῶν Εὐρωπαίων περὶ τῶν τυχῶν τοῦ ἀγῶνος διὰ φυλλάδιων καὶ δημοσιογραφικῶν ἀρθρῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας περιεφέρετο ἐν Γερμανίᾳ ἐξάπτων τὸν φιλελληνισμόν. Ὁ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος ἐν Παρισίοις ἐξέδιδεν ἐπαναστατικὰ φυλλάδια καὶ παρορμήσεις τῶν μαχητῶν. Ὁ Ρίζος Νερούλος, ἀφ' οὗ μετέσχεν ἐνεργῶς τοῦ πολέμου εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ἔνθα μεταξὺ τῶν προμάχων τῆς ἐλευθερίας ἔπесε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς του, ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἑλβετίαν μετεῖχεν ἐνεργῶς τῆς δράσεως τῶν φιλελληνικῶν ὁργανώσεων καὶ ἐκίनेν τὸ παγκόσμιον ἐνδιαφέρον ἐπὶ τὸ ἀγωνιζόμενον Ἔθνος διὰ τῶν συγγραμμάτων του καὶ τῶν παραδόσεών του ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Γενεύης. Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κοραῆς παρὰ τὸ βαθὺ γῆρας του ἤσκει πᾶσαν τὴν φήμην του ὥς ἐνὸς τῶν σφωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, πρὸς ὑποκίνησιν συμπαθειῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγωνιζομένου γένους, ἐχρησιμοποίει ὅλας τὰς ἰσχυρὰς φιλίας του καὶ μετεῖχεν ἐνεργῶς τῆς κινήσεως τοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου τῶν Παρισίων.

Καὶ ἰδοὺ τελευταῖον χαρακτηριστικὸν ὅσον καὶ συγκινητικὸν παράδειγμα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος Ἑλλήνος λογίου, εὐρεθέντος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς ἐσχάτας τῆς γῆς. Ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος Γαλανὸς μεταβαίνει τῷ 1786, ἐν νεαρῇ ἐτι ἡλικίᾳ, εἰς τὴν Καλκούταν τῶν Ἰνδιῶν, ὡς διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς. Ἐκεῖ ἐκμανθάνει τὴν Ἀγγλικήν, τὴν Σανσκριτικήν, τὴν Περσικήν καὶ πολλὰς ἄλλας ἀσιατικὰς γλώσσας, ταχέως δὲ ἀποκτῶ φήμην σφωτάτου ἀνδρός. Οἱ σοφοὶ Βραχμᾶνες προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῶν Ἰνδῶν Μπενάρες, ἵνα μυούμενος ἐκεῖ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἰνδικῆς σοφίας, ἐπ' ἀνταλλάγματι μύσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ ἀληθῆ δόγματα περὶ ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς τῶν προγόνων του Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Δημήτριος Γαλανὸς ἐγκαταλείπει τὰ ἐγκόσμια, περιβάλλεται τὴν ἱερὰν στολήν τοῦ Βραχμᾶνος καὶ ἐγκατασταθεὶς μονίμως εἰς Μπενάρες διέρχεται τὴν ζωὴν του ἐν τῷ μέσῳ τῶν σοφῶν Ἰνδῶν διδάσκων αὐτοὺς καὶ διδασκόμενος. Δὲν λησμονεῖ ὅμως οὐδὲ στιγμήν τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, χάριν τῆς ὁποίας μεταφράζει τὰ κυριώτερα ἔργα τῆς Ἰνδικῆς σοφίας. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τὸν εὐρίσκει γέροντα, ἐπὶ πλεόν ὁ ὄρκος τοῦ Βραχμᾶνος δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν ἀπομάκρυνσιν. Ἀλλὰ μετὰ σπαραγμοῦ ψυχῆς κάμνει ἐκκλήσεις ὑπὲρ ἀποστολῆς βοηθειῶν πρὸς τὸ ἀγωνιζόμενον κλεινὸν γένος τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ φωνὴ τοῦ σεβασμίου σοφοῦ συγκινεῖ καὶ Ἰνδοὺς ἡγεμόνας καὶ πλουσίους ξένους ἐγκατεστημένους εἰς τὰς Ἰνδίας, τινὲς τῶν ὁποίων καὶ ἀπέστειλαν βοηθήματα εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ φιλελληνικὸν κομιτᾶτον. Ἀποθνήσκει τῷ 1833 καὶ τελευταῖα του σκέψις εἶναι ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς, τὴν ὁποίαν θέλει ἀνταξίαν τῶν προγόνων της. Ἐγκαταλείπει διὰ διαθήκης τὴν περιουσίαν του, τὰ χειρόγραφα του καὶ τὴν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην του εἰς τὸ Ἑλλη-

νικὸν Πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποίου τὴν ἵδρυσιν ἐσκέφθη αὐτὸς ἐκ τῶν περὶ τῆς γῆς.

Αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους οἱ κατεργασθέντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως.

Τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα δὲν ὑπῆρξεν ἀφρημένη τις ἔννοια ρωμαντικῶν ἢ ἄλλων ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ φωτεινὴ συνείδησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς φυλῆς καὶ τῶν δυνατοτήτων αὐτῆς πρὸς δημιουργίαν ἀνταξίου παρόντος καὶ μέλλοντος. Πράγματι, αὐτοὶ δὲν ἐφώτισαν ἀπλῶς τὸ Ἔθνος περὶ τοῦ μεγάλου παρελθόντος του, δὲν ἀνεβάπτισαν μόνον τὴν ψυχὴν του εἰς τὴν κολυμβήθραν τῶν προαιωνίων παραδόσεων τοῦ Γένους, δὲν ἤνοιξαν ἀκόμη μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς του καὶ διήγειρον τοὺς ἀνθρωπίνους πόθους του πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ἐλευθέρων καὶ πεπολιτισμένων λαῶν, ἀλλὰ καὶ ἐρριζώσαν εἰς αὐτὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι διὰ τῶν ἰδίων μέσων καὶ διὰ τῶν ἰδίων θυσιῶν θέλει ἀσφαλῶς φανῇ ἀντάξιον τῶν ἐνδόξων προγόνων του καὶ ἀνακτῆσει τὴν ἐλευθερίαν του. Τὸ κατὰ τὴν ἔκκλησιν τῆς ἐπαναστάσεως σύνθημα «ἐλευθερία ἢ θάνατος», γενόμενον ταχέως τραγικὴ πραγματικότης, εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς τοιαύτης κατεργασίας τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λογίων. Τὰ μεγαλουργήματα τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, αἱ κινήσασαι τὸν θαυμασμὸν σύμπαντος τοῦ κόσμου θυσίαι, δὲν εἶναι καὶ σήμερον νοηταὶ παρὰ μόνον ὡς συνέπεια τῆς μακρᾶς καὶ καταλλήλου ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον τιμᾷ καὶ δοξάζει ἰδιαίτερος τοὺς Ἕλληνας λογίους, εἶναι ὅτι δὲν παρέστησαν μακρόθεν ἀπαθεῖς μάρτυρες τοῦ συντελουμένου μεγαλειώδους ἱστορικοῦ δράματος, ἀλλὰ προσῆλθον καὶ μετέσχον ἐνεργῶς, καταστάντες οὕτω ἄμεσοι παράγοντες τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀναγεννήσεως.

Τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τιμᾷ καὶ δοξάζει τοὺς ἐνδόξους τούτους διδασκάλους καὶ ἀναμορφωτὰς τοῦ Γένους, ὑπερήφανον, διότι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ὡς ἀνωτάτου ἐθνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου εὐρίσκεται ἐν ἀμέσῳ σέχει πρὸς τὴν μετεπαναστατικὴν δρᾶσιν, ἣν ἐσυνέχισαν οἱ ἐπιζήσαντες αὐτῶν. Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὁργανωτὴς τῶν δημοσιῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ὁ Νεόφυτος Δούκας ὁ πρῶτος Διευθυντὴς τοῦ διδακτηρίου τῆς Αἰγίνης. Ὁ Ρίζος Νερούλδος Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, συντάκτης τοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν πρώτων ἐκπαιδευτικῶν νόμων. Τὸ δὲ Πανεπιστήμιον ἡμῶν ἅμα τῇ ἰδρύσει του ἀνεζήτησε τὰ πρῶτα αὐτοῦ στελέχη εἰς τοὺς ἐπιζῶντας Διδασκάλους τοῦ Γένους ὡς ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὁ Νεόφυτος Βάμβας, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος καὶ ἄλλοι λαμπρύναντες τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος.

Κύριοι Συνάδελφοι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Τιμῶντες καὶ δοξάζοντες κατὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐπέτειον τοὺς ἥρωας τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ τοὺς ἐν γένει συντελεστάς τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ

Ἔθνους, ἡμεῖς ὡς ἀνώτατον πνευματικὸν ἴδρυμα κατ' ἐξοχὴν κληρονόμος καὶ θεματοφύλαξ τῶν πνευματικῶν παραδόσεων καὶ ἠθικῶν ἀξιών τοῦ Ἑθνους, τιμῶμεν καὶ λαμπρύνομεν τὴν μνήμην τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους καὶ τῶν ἄλλων λογίων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐφώτισαν τὸ ἐν δουλείᾳ καὶ σκότει Ἑθνος, ἔθρεψαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τὰ προαιώνια ιδεώδη τῆς φυλῆς καὶ διὰ τῶν προσωπικῶν μόχθων καὶ θυσιῶν παρεσκεύασαν ἢ καὶ συνήργησαν εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀναγέννησιν. Σεῖς δέ, ἀγαπητοὶ φοιτητα καὶ φοιτήτριαι, ἀπὸ τὰς ὥραιας αὐτὰς σελίδας τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, τὰς σελίδας τῆς δράσεως τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου καὶ τῆς συμβολῆς τούτων εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, δύνασθε νὰ ἀντλήσητε ὑπέροχα διδάγματα ἀρετῆς, φιλοπατρίας, ἐμμονῆς εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἑλληνικὰ ιδεώδη. Τὰ διδάγματα ταῦτα, ἐὰν ἐμπνέουν τὴν ψυχὴν σας καὶ κατευθύνουν τὰς πράξεις σας, θὰ σᾶς ἀναδείξουν ἀξίους συνεχιστὰς τῶν περιλάμπρων καὶ ἐνδόξων πνευματικῶν παραδόσεων τοῦ Ἑθνους μας.

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

